

فصلنامه علمی (مقاله علمی-پژوهشی) جامعه‌شناسی سیاسی ایران، سال سوم، شماره چهارم (پیاپی ۱۲) زمستان ۱۳۹۹، صص ۳۰۶۳-۳۰۴۰
نگاهی به فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از مدیریت آب رودخانه‌های مرزی غرب کشور (مطالعه موردی: استان‌های کرمانشاه و ایلام)

علیرضا کیانی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۵/۲۰

حمیدرضا سعیدی نژاد^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۸/۲

شهرام فتاحی^۳

سیروس محبی^۴

چکیده

آب، یک مسئله حیاتی و زیست‌محیطی و دارای بُعد امنیتی فوق‌العاده‌ای است. به نحوی که می‌تواند دیگر ابعاد امنیت را تحت تاثیر قرار دهد. کمبود آب در حال و آینده منشاء خیلی از ناآرامی‌ها و شورش‌ها است. تغییرات آب‌وهوایی، امورات زیست‌محیطی و بحران آب از مهم‌ترین چالش‌های امروز جوامع بشری است، زیرا به دلیل کاهش شدید منابع آب، بسیاری از کشورها در نقاط مختلف جهان از جمله خاورمیانه با بحران و حتی ورشکستگی آبی روبرو هستند در چنین شرایطی رودخانه‌های مرزی به‌عنوان یکی از منابع مهم آبی مورد توجه دولت‌ها و از جمله کشور ایران قرار گرفته‌است. لذا چند سالی است که مدیریت آب رودخانه‌های مرزی در استان‌های کرمانشاه و ایلام که متضمن فرصت‌های فراوانی برای ساکنان نواحی مرزی این دو استان است مورد توجه مسئولین و برنامه‌ریزان ایرانی قرار گرفته و طرح‌های آبی بزرگی را به مرحله اجرا گذاشته‌اند. سوال اصلی این است که کاهش آب ورودی به خاک عراق و انتقال آب بین حوضه‌ای پس اجرای این طرح چگونه موجب شکل‌گیری تهدیداتی علیه امنیت ملی ایران در ابعاد مختلف می‌گردد؟ فرض بر این است که اجرای طرح‌های بزرگ آبی موسوم به «طرح سامانه گرمسیری» موجب رشد و توسعه اقتصادی و ایجاد امنیت پایدار در مناطق مرزی این دو استان خواهد شد. اما با کاهش احتمالی ورود آب به داخل عراق از یک‌سو و اعتراض برخی از ساکنان مبدأ طرح به انتقال آب بین حوضه‌ای از سوی دیگر، تهدیداتی متوجه امنیت ملی کشور می‌گردد. که باید توسط دستگاه دیپلماسی و دیگر نهادها و سازمان‌های مربوطه مدیریت شود. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی بوده و گردآوری اطلاعات از طریق منابع کتابخانه‌ای، اسنادی، متون رسمی و اینترنت انجام شده و یافته‌ها بر مبنای چارچوب نظری مکتب کپنهاگ مورد بررسی قرار گرفته‌اند، پیشنهاداتی نیز ارائه گردیده‌است.

کلیدواژه‌ها: بحران آب، امنیت، رودخانه‌های مرزی، ایران و عراق.

^۱ دانشجوی دکتری علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران.

^۲ استادیار گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران. (نویسنده مسئول). saeedynezhad48@yahoo.com

^۳ استادیار گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران. sh.fattahi@yahoo.com

^۴ استادیار گروه علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران. dr.sirousmohebi@yahoo.com

کشورهای زیادی در منطقه خاورمیانه مانند دیگر نقاط جهان به دلیل خشک‌سالی های چند دهه گذشته، افزایش جمعیت و استفاده‌های بی‌رویه، غیر مجاز و غیر علمی از آب در تمامی بخش‌ها بخصوص در بخش کشاورزی در آستانه بحران و ورشکستگی آبی قرار دارند و امروز مسئله آب در این کشورها به یک بحران تمام‌عیار تبدیل شده و تمامی ابعاد اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و حتی امنیتی را تحت تاثیر قرار داده‌است که کشور ایران هم از این امر مستثنی نیست. بحران کم‌آبی موجب شکل‌گیری تنش، شورش و اعتراض در داخل کشورها از یک‌طرف و ایجاد اختلاف و مشاجرات بین کشورهای همسایه دارای آب‌های مشترک از طرف دیگر گردیده‌است. به‌طوری‌که بسیاری از دولت‌مردان و کارشناسان جنگ‌های آینده را بر خلاف گذشته که بر سر منابع نفت بود، بر سر منابع آب می‌دانند. در چنین شرایطی منابع آب رودخانه‌های مرزی به‌عنوان یکی از راه‌های جبران کمبود آب مورد توجه کشورهای مختلف و از جمله ایران قرار گرفته‌است.

ایران دارای رودخانه‌های بزرگ و کوچک فصلی و دائمی فراوانی در نواحی مرزی غرب کشور است که از حدود ۱۸ رودخانه آن در استان‌های کرمانشاه و ایلام سالانه بین ۷ تا ۹ میلیارد مترمکعب آب از کشور خارج و وارد خاک عراق می‌گردد. این در حالی است که بیشتر زمین‌های کشاورزی منطقه دیم و یا به‌صورت بایر درآمده و ساکنان شهرها و روستاهای این منطقه به نواحی مرکزی کشور مهاجرت می‌نمایند که مهاجرت آن‌ها هم دارای تبعات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و روانی بوده و هم باعث خالی شدن مرزها از سکنه و به‌دنبال آن ایجاد خلأ امنیتی می‌گردد. در چنین شرایطی چند سالی است که برنامه‌ریزان و مجریان در ایران، پروژه‌های آبی متعددی را به مرحله اجرا درآورده‌اند که با احداث سد، حفر تونل، کانال‌کشی و لوله‌کشی و ایستگاه‌های پمپاژ آب با طول حدود ۴۰۰ کیلومتر در صدد استفاده بهینه از پتانسیل آب انتقالی حوزه سیروان و تلفیق با منابع آب سطحی و زیرزمینی منطقه گرمسیری (استان‌های کرمانشاه و ایلام) به‌منظور کاهش زیان‌های ناشی از عدم استفاده و مهار آب‌های مرزی و توسعه اقتصادی، پایداری اجتماعی و ارتقاء شرایط سیاسی و امنیتی با در نظر گرفتن مسائل زیست‌محیطی و بر اساس تأمین درازمدت نیازهای شرب، بهداشت، صنعت و کشاورزی برآمده‌اند.

البته اقدامات جمهوری اسلامی ایران با رعایت اصول و مقررات حقوق بین‌الملل در زمینه آب‌های مشترک و بر اساس توافقات دوجانبه گذشته بین دو کشور ایران و عراق صورت می‌پذیرد و دولت ایران مانند گذشته پای‌بند به رعایت حقایق آن کشور بوده و هیچ‌گاه قائل به حاکمیت مطلق خود بر آب رودخانه‌های مرزی نبوده و تاکنون هم تهدید به قطع و جریان آب ننموده‌است. اجرای کامل طرح‌های آبی غرب کشور باعث تحول اساسی در زندگی و اقتصاد مردم این مناطق شده و موجب شکل‌گیری سرمایه اجتماعی برای کشور و بالا رفتن ضریب امنیت ملی می‌گردد. اما در مقابل کاهش آب ورودی به خاک عراق از یک‌طرف و انتقال آب حوضه‌ای از طرف دیگر موجب شکل‌گیری تهدیدات علیه امنیت ملی ایران در ابعاد مختلف می‌گردد. پرداختن به چگونگی شکل‌گیری این تهدید و ارائه‌ی راهکارهای مناسب جهت مقابله با آثار و پیامدهای منفی طرح در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته‌است.

عمده‌ترین تفاوت این مقاله با منابع موجود و جنبه نوآوری داشتن آن برمی‌گردد به این که اولاً محتوای منابع موجود عمدتاً به جنبه‌های حقوقی، تاریخی و ماهیت آب‌های مرزی بین دو کشور ایران و عراق بر می‌گردند و ثانیاً تاریخ تدوین آنها مربوط به قبل اجرای پروژه‌های جدید آبی موسوم به طرح سامانه گرمسیری در دو استان کرمانشاه و ایلام می‌باشند. از طرفی در این پژوهش علاوه بر بررسی فرصت‌ها، جنبه‌های تهدید زای طرح برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در ابعاد مختلف نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی در چارچوب نظری مکتب کپنهاگ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. ضمناً پژوهش حاضر در مقطع زمانی شکل‌گیری گفت‌وگوهای مختلف در مورد بحران و ورشکستگی آب در بسیاری از مناطق جهان انجام شده در حالی که بیشتر تحقیقات گذشته در چنین شرایطی نبوده‌اند.

چارچوب نظری

این مقاله در چارچوب نظری مکتب کپنهاگ و شخصیت‌های محوری آن «باری بوران»، «اولی ویوور» و «جپ دوپله» مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. زیرا مکتب کپنهاگ نگاهش به مقوله امنیت برخلاف سنت‌گرایان که بیشتر سخت‌افزارانه و نظامی است یک نگاه موسع است. به طوری که امنیت را به ابعاد پنج‌گانه نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تقسیم می‌نماید و معتقد است که امروزه خیلی از موضوعات به‌ظاهر غیرامنیتی مانند محیط‌زیست و بحران آب خود یک موضوع امنیتی محسوب می‌شود. مطلب بعدی این که باری بوزان و همکارانش در مکتب کپنهاگ برخلاف رئالیست‌ها (سنت‌گرایان) که قدرت را آن چیزی می‌دانند که از طریق بکارگیری زور، سلاح و قوای نظامی به دست می‌آید، این‌ها معتقدند قدرت را راه‌های مختلف مانند همین مدیریت درست و مناسب آب رودخانه‌های مرزی هم می‌توان به دست آورد.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی و گردآوری اطلاعات و داده‌ها از طریق منابع اسنادی و کتابخانه‌ای، متون رسمی سازمان‌ها و نهادهای مربوطه و همچنین شبکه‌های اینترنت و فضای مجازی به‌دست‌آمده است. لازم به توضیح است که قبل از شروع کار پژوهش، ضمن بازدید از پروژه‌های مختلف آبی و گفتگو با مهندسين و مجریان طرح و برخی از مقامات محلی، استانی و حتی ملی یک نوع شناخت نسبی از ابعاد مختلف طرح بدست‌آمده که در انجام کار بسیار مؤثر افتاد.

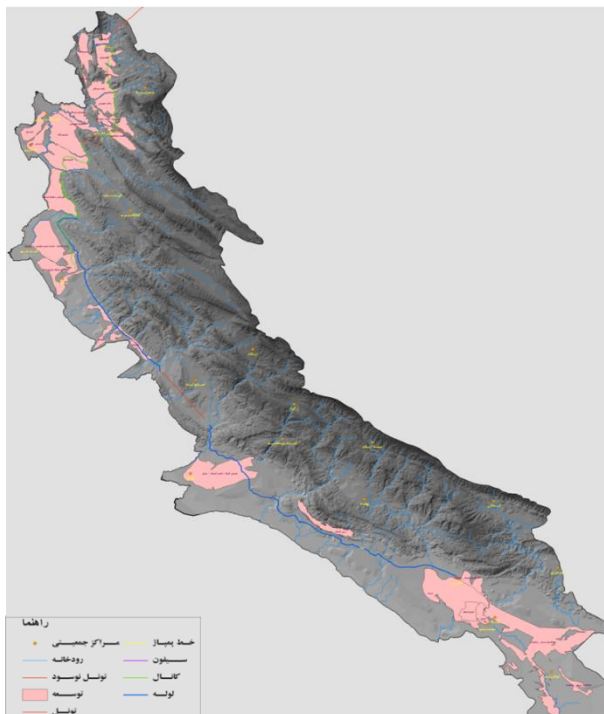
یافته‌های پژوهش

۱- محیط‌شناسی و محدود مطالعاتی پژوهش (استان‌های کرمانشاه و ایلام)

استان کرمانشاه: استان کرمانشاه با مساحتی حدود ۲۴/۶۴۰ کیلومتر مربع در غرب ایران واقع شده است. از سمت شمال به کردستان و از جنوب به استان‌های لرستان و ایلام و از غرب به کشور عراق و از قسمت شرقی به استان همدان محدود است. استان کرمانشاه منطقه‌ای کوهستانی است و دارای جنگل‌های حاصلخیز و مراتع سرسبز است و یکی از مراکز دامداری ایران می‌باشد. این استان به‌طور متوسط ۱۲۰۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارد. در منطقه کرمانشاه کلیه رشته

ارتفاعات موازی با یکدیگر و تقریباً دارای یک جهت شمال غربی-جنوب شرقی می‌باشد که در مرزهای استان کرمانشاه ارتفاع آن‌ها کمتر می‌شود و چون امتدادشان شمال غربی-جنوب شرقی است، دره‌های بین آن‌ها تا خاک عراق پیش می‌رود. از لحاظ موقعیت مرزی استان کرمانشاه دارای ۳۴۶ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق است که از این میزان حدود ۱۹۶ کیلومتر در محدوده اقلیم کردستان و مابقی به میزان ۱۵۰ کیلومتر با دولت مرکزی عراق است. طول مرزهای رودخانه‌ای استان کرمانشاه با آن کشور ۱۱۷/۵ کیلومتر است که مهم‌ترین رودخانه‌های آن عبارت‌اند از: الوند، آب نفت، کنگیر، ليله، سیروان، زمکان، کنکاش (عزتی و میرزایی، ۱۳۹۰: ۲۰)

استان ایلام: استان ایلام با مساحتی حدود ۲۰/۱۳۳ کیلومتر مربع در غرب و جنوب غرب کشور واقع شده است. این استان یک منطقه کوهستانی و مرتفع است و با غرب و جنوب غربی کشور در میان رشته‌کوه‌های کبیرکوه از سلسله‌جبال زاگرس قرار دارد و از شمال به استان کرمانشاه، از جنوب به قسمتی از خوزستان و کشور عراق، از شرق به استان لرستان و از غرب به کشور عراق محدود است استان ایلام حدود ۴۲۵ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق دارد. استان ایلام دارای رودخانه‌های متعدد مرزی می‌باشد که به علت عدم برنامه‌ریزی صحیح، عمده آب این رودخانه‌ها وارد عراق می‌شود رودخانه‌های چنگوله، میمه، دویرج، کنجان چم، گاوی، گدارخوش و تلخاب جزء مهم‌ترین آن‌ها می‌باشد (احمدی نوحدانی و چاودپرچی، ۱۳۹۶: ۲۲۷). به‌طور کلی از نظر موقعیت جغرافیایی منظور از منطقه گرمسیری بین دو استان، شامل پهنه‌ای به وسعت ۲۸۰/۰۰۰ هکتار است که تمامی و یا بخش‌هایی از شهرستان‌های سرپل‌ذهاب، قصرشیرین، گیلان‌غرب، ثلاث باباجانی و دالاهو در استان کرمانشاه و شهرستان‌های ایوان‌غرب، ایلام، مهران، آبدانان و دهلران در استان ایلام را دربر می‌گیرد. (شکل شماره ۱)

شکل ۱- محدوده طرح سامانه گرمسیری (منبع: شرکت سهامی آب منطقه‌ای کرمانشاه ۱۳۹۱)

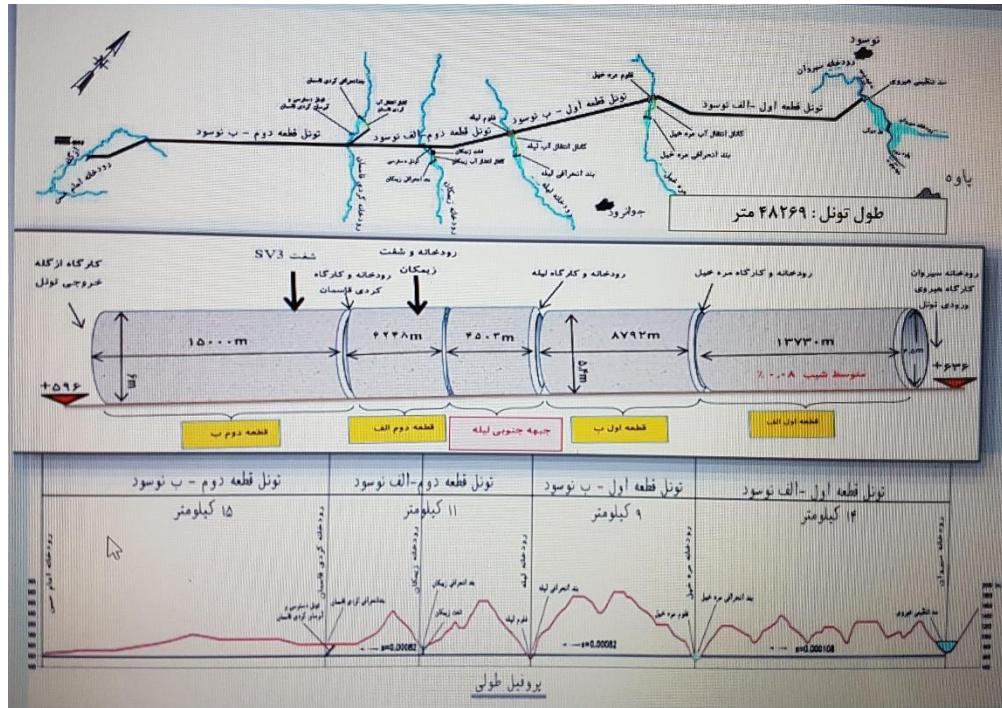
۲- تاریخچه (طرح سامانه گرمسیری) آب‌های غرب کشور

استاندار وقت کرمانشاه در سال ۱۳۹۴ (اسدالله رازانی) در گفتگو با باشگاه خبرنگاران جوان گفتند: با مطالعاتی که از سال ۱۳۱۸ آغاز شده‌است، تصمیماتی برای انتقال آب رودخانه بزرگ سیروان در چارچوب رژیم حقوقی مربوط به رودخانه‌های مرزی به دشت‌های گرمسیری استان کرمانشاه (و البته ایلام و بخش کوچکی از خوزستان) انجام گرفته است این طرح بزرگ در نظام جمهوری اسلامی رنگ واقعیت به خود گرفت و عملیات اجرایی آن آغاز شد (باشگاه خبرنگاران جوان، کرمانشاه، ۱۳۹۵/۱۱/۳۰، کد خبر ۵۴۲۸۱۲۷). مطالعات جامع طرح انتقال آب و همچنین اصلی‌ترین مانع آن، یعنی حفر تونل زاگرس (نوسود) در سال ۱۳۶۵ به‌طور جدی در دستور کار قرار گرفت اما به دلیل توپوگرافی خشن، وجود ارتفاعات بلند و پیچیده منطقه عملاً انجام مطالعات زیرسطحی و حفاری گمانه‌های ژئوپلیتیکی مسیر با مشکل مواجه و در بعضی محدوده‌ها غیرممکن شد. تا اینکه بعد از سفر رهبر معظم انقلاب در مهرماه سال ۱۳۹۰ به استان کرمانشاه، تأمین اعتبار طرح از صندوق توسعه ملی مورد موافقت ایشان قرار گرفت و مقرر گردید مبلغ ۸ میلیارد دلار طی ۴ سال برای این پروژه بزرگ آبی در نظر گرفته شود، این‌جا بود که ورق برگشت و اجرای طرح سامانه گرمسیری آب‌های مرزی غرب کشور در دستور کار جدی دولت‌مردان قرار گرفت (خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۹/۱۱/۳۰، کد خبر: ۸۲۴۳۴۵۰۱). بخشی از این طرح سال ۱۳۹۸ در جریان سفر رییس‌جمهور وقت ایران (حسن روحانی) به استان کرمانشاه مورد بهره‌برداری قرار گرفت و بعد از آن شاهد اجرای بخش‌های دیگری نیز بوده و هستیم. نکته قابل توجه این است که مراحل مختلف طراحی و اجرای «سامانه گرمسیری غرب کشور» توسط متخصصین و شرکت‌های ایرانی مخصوصاً قرارگاه خاتم‌الانبیا در حال اجرا است.

۳- طرح «سامانه گرمسیری» و برخی از ویژگی‌های آن

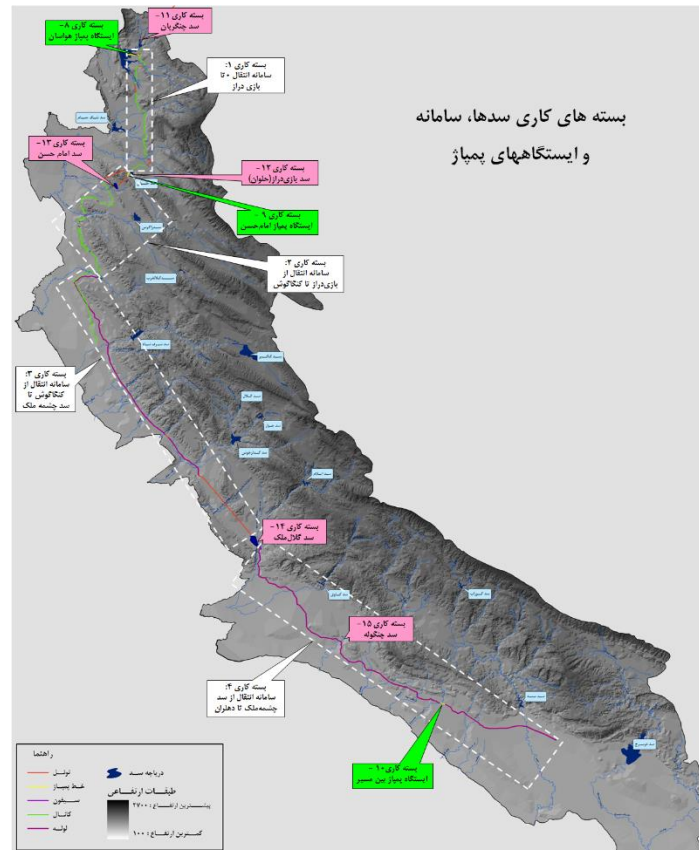
طرح «سامانه گرمسیری» نام یکی از مهم‌ترین پروژه‌های توسعه پایدار آب‌و‌خاک در استان‌های غربی کشور است. طرح گرمسیری یکی از سه حوزه آب‌گیری در غرب کشور و در کنار حوزه‌های آب‌گیری سیروان و زاب است. این طرح از آغاز در استان‌های کردستان و کرمانشاه، در طول مسیر و تا مقصد در استان ایلام و احیاناً بخش کوچکی از خوزستان حدود ۴۰۰ تا ۴۶۵ کیلومتر طول دارد این طرح در مسیر خود از ابتدا تا انتها ۱۰۵ کیلومتر تونل دارد که بزرگ‌ترین و مهم‌ترین آن تونل نوسود یا زاگرس با ۴۸ کیلومتر طول می‌باشد (شکل شماره ۱). مهندس چیت جیان وزیر سابق نیرو در مراسم افتتاح تونل در سال ۱۳۹۶ در رابطه با اهمیت آن می‌گوید: این پروژه از افتخارات مهندسی کشور به شمار می‌رود و همه کارشناسان بر این باور هستند که یک نمونه بی‌نظیر در این عرصه، نه‌تنها در کشور بلکه در جهان است. وی افزود اگر تونل حفر شده میان کشورهای سوئیس و ایتالیا را فاکتور بگیریم، پروژه تونل زاگرس بزرگ‌ترین پروژه انتقال آب دنیا است (خبرگزاری ایسنا، کرمانشاه ۱۳۹۶/۲/۸، کد خبر: ۶۶۹۵۰). این تونل توسط مهندسين و کارشناسان ایرانی با محوریت قرارگاه خاتم‌الانبیا و در مدت حدود ۱۳ سال به سرانجام رسید. طرح سامانه گرمسیری دارای حدود ۱۵ سد اصلی از جمله سد مهم داریان بر روی رودخانه سیروان، بندهای فراوان انحراف آب، ایجاد ایستگاه‌های پمپاژ آب و صدها کیلومتر کانال‌کشی، زه‌کشی و لوله‌گذاری است که آن را به یکی از بزرگ‌ترین سامانه‌های انتقال آب در دنیا تبدیل کرده‌است (شکل شماره ۲).

رئیس‌جمهور وقت (حسن روحانی) در مراسم افتتاح بخشی از طرح در تاریخ ۱۳۹۸/۲/۱۱ می‌گوید: امروز خداوند را سپاسگزارم که در شرایطی به این منطقه آمدم که مهندسین، کارگران و مدیران ما کاری عظیم را به ثمر رساندند و پروژه آب‌های گرمسیری کرمانشاه، منطقه غرب کشور را متحول خواهد کرد. ایشان ادامه دادند که مجموع طرح‌های آبی-خاکی که امروز در استان کرمانشاه افتتاح شد بزرگ‌ترین طرح افتتاحیه منابع آب‌و خاک در تاریخ کشور است. وی خاطرنشان کرد، طرح آب‌های گرمسیری غرب کشور طرحی بسیار عظیم و سرنوشت‌ساز برای امنیت و توسعه منطقه

است و تحولات بزرگی را ایجاد خواهد کرد. بعد از سال ۱۳۸۲ آرزوی فرارسیدن روزی را داشتم تا طرح آب‌های گرمسیری غرب کشور افتتاح شود (خبرگزاری صداوسیما، ۱۳۹۸/۲/۱۱، کد خبر ۲۴۱۵۳۴۸). از دیگر مزایای طرح سامانه گرمسیری علاوه بر آبیاری مساحت زیادی از زمین‌های کشاورزی استان‌های کرمانشاه، ایلام و بخش کوچکی از خوزستان کمک به حل مشکل آب شرب شهرها و روستاهای این مسیر می‌باشد. مهندس حمید چیت‌چیان قبلاً در سال ۱۳۹۵ هنگام بازدید از پروژه‌های در دست اجرای طرح می‌گوید: افتتاح و بهره‌برداری از این طرح فقط مربوط به حوزه آب نیست، بلکه اشتغال، تولید، کشاورزی و صنایع تکمیلی نیز با اجرای آن رونق پیدا می‌کند و منجر به گسترش شبکه راه‌ها نیز می‌شود. وی طرح سامانه گرمسیری را نقطه اول کریستال توسعه خطاب کرد و گفت: توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شروع شکل‌گیری تحول بزرگ‌تری در منطقه خواهد بود (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۶/۲/۸، کد خبر: ۹۹۵۰۶). با توجه به مفهوم موسع امنیت در مکتب کپنهاک که فراتر از امنیت صرف نظامی است. پروژه بزرگ آبی غرب کشور می‌تواند یک نوع امنیت پایدار اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و حفظ محیط زیست را بر مناطق مرزی غرب کشور حاکم نماید.

شکل ۱- مشخصات فنی و عمومی تونل نوسود - منبع: شرکت مهندسی مهتاب قدس، ۱۳۹۱

شکل ۲- بسته های اجرا شده در محدوده گرمسیری- منبع: (همان ، ۱۳۹۱)

۴- رودخانه های مرزی ایران در غرب کشور (استان های کرمانشاه و ایلام)

در میان همسایه ها، ایران با کشور عراق دارای بیشترین پیوند توپوگرافی و تداخل حوزه آبریز از نظر جریان آب های سطحی است و به علت قرار گرفتن ایران در بالادست و داشتن موقعیت کوهستانی، سالانه میلیاردها مترمکعب آب از کشور ایران به کشور عراق جریان می یابد (پایگاه خبری طبس، ۱۳۹۶/۴/۴). و این رودخانه ها به طور کلی به دو دسته رودخانه های با آب دهی کم تا متوسط و رودخانه های زیاد تقسیم بندی می شوند و در بخش رودخانه با آب دهی کم تا متوسط رودخانه هایی چون قوره تو، کنگیر، میمه، دو برج و غیره وجود دارند که عموماً از استان ایلام سرچشمه گرفته و به صورت متوالی می باشند. رودخانه هایی که خط مرز دو کشور را قطع می کنند متوالی و رودخانه های در امتداد مرز دو

کشور را محاذی می‌گویند. در بخش رودخانه‌های با آب‌دهی زیاد رودخانه‌های زاب و سیروان قرار دارند، رودخانه زاب و سیروان معمولاً آورد متوسط سالانه ۳-۴ میلیارد مترمکعب آب را از کشور خارج می‌کنند. ۱۸ رودخانه از غرب کشور حدود ۷ میلیارد مترمکعب (این میزان بیش از ۹ میلیارد مترمکعب برآورد می‌شود) آب از ایران خارج نموده و به عراق می‌ریزند (نامی و محمدپور، ۱۳۸۹: ۱۴۲). البته اگر برخی از رودخانه‌های فصلی پرآب را نیز در نظر بگیریم آمار رودخانه‌های بالای ۲۵ مورد است که مشخصات آنها در ذیل بیان شده است (جدول شماره ۳)

جدول شماره ۳- رودخانه‌های مرزی ایران در غرب کشور:

ردیف	نام رودخانه	درازا در ایران (کیلومتر)	ریزشگاه (عراق)	میزان خروجی آب (میلیون متر مکعب)	طول خط مرزی (کیلومتر)	استان
۱	سیروان	۹۵	دریاچه سد دربندیخان و رود دیاله	۲۵۲۴	۳۰	کردستان و کرمانشاه
۲	الوند(حلوان)	۱۳۰	رودخانه دیاله	۴۹۶	۵/۵	کرمانشاه
۳	آب نفت	۱۴۰	رود هران	۵۷	-	کرمانشاه و ایلام
۴	کنگیر(سومار)	۱۴۰	رود هران	۱۳۴	-	کرمانشاه
۵	کانی کبود	-	-	۴	۲۴/۵	کرمانشاه
۶	لیله	۸۰	سد دربندیخان	۲۳۵	-	کرمانشاه
۷	هانی کرمله	-	-	۶	-	کرمانشاه
۸	دزآور	-	-	۴	-	کرمانشاه
۹	زمکان(زیمکان)	۱۷۰	سد دربندیخان	۲۹۵	-	کرمانشاه
۱۰	زاب کوچک	۱۵۵	دریاچه سد دوکان	۲۱۴۴/۴	۴۵	آذربایجان غربی
۱۱	هواسان(ذهاب شمالی)	-	-	۱۲۰	-	کرمانشاه
۱۲	قوره تو	۴۵	-	۴۵	۳۴	کرمانشاه
۱۳	مره خیل(لران)	-	-	۲۱	-	کرمانشاه
۱۴	آب زرشک	-	-	-	-	کرمانشاه
۱۵	کنگاه کش(کنگاگوش)	۷۹	دشت بعقوبه	۶۸/۴	۷/۵	کرمانشاه
۱۶	چنگوله	۸۲	دجله	۱۶۷	-	ایلام
۱۷	میمه	-	-	۱۶۳/۹	۲/۵	ایلام
۱۸	دوبرج(تله زی)	۲۰۲	-	۱۴۸/۲	۲/۵	ایلام
۱۹	کنجان چم	۶۹	-	۱۷۹/۷	۲۱	ایلام
۲۰	گاو	-	-	۳۴/۶	-	ایلام
۲۱	گذارخوش	-	-	۱۵۱/۳	-	ایلام
۲۲	فزله سو	۲۸	-	۸۱/۹	۱/۵	کردستان

۲۳	تلخاب	۵۰۰	-	-	۴	ایلام
۲۴	رودخانه سده (صد)	۲۰۰	-	-	-	ایلام

منبع: شرکت سهامی آب منطقه‌ای غرب استان کرمانشاه، ۱۳۹۱ اطلس مرزهای ایران ۱۳۸۵.

۵- سدهای احداث شده در مسیر طرح بزرگ آبی غرب کشور

در طول مسیر حدود ۴۵۰ کیلومتری طرح بزرگ آبی رودخانه‌های مرزی غرب کشور نزدیک به ۱۵ سد بزرگ جهت جمع‌آوری آب رودخانه‌های فصلی و دائمی احداث شده که نقش مهمی در مدیریت آب‌های غرب کشور در استان‌های کرمانشاه و ایلام جهت ایجاد رونق اقتصادی و توسعه پایدار مبتنی بر کشاورزی ایفا می‌کنند. در ادامه موقعیت مکانی و ظرفیت این سدها در قالب جدول بیان گردیده است. (جدول شماره ۲)

جدول شماره ۲- سدهای احداث شده و موجود در مسیر سامانه گرمسیری کشور

ردیف	نام سد	موقعیت مکانی شهرستان	حجم آب تنظیمی) (میلیون متر مکعب)	حجم مخزن سد) (میلیون متر مکعب)
۱	داربان (هیروی)	پاوه	۷۰۰	۳۱۶/۳
۲	ازگله (چنگریان)	ثلاث باباجانی	۳۰	۲۶
۳	هواسان	بین سرپل ذهاب و ثلاث باباجانی	۱۸۶/۵	۱۸۸/۷
۴	زمکان (توت شاهی)	دالاهو	۳۴	۲۳/۱
۵	تنگه حمام	قصرشیرین	۴۴	۶۷/۱
۶	سد زاگرس	گیلانغرب	۱۰۵	۶۰
۷	سد مخزنی گیلانغرب (سد پایداری)	گیلانغرب	۱۵/۳۸	۱۷
۸	سد شرف شاه	سومار قصرشیرین	۶۴-۱۱۰	۷۸
۹	سد کنگیر	ایوان غرب	۲۷	///
۱۰	دایک سراب گیلانغرب	گیلانغرب	۲۵	۶/۷
۱۱	سد گاوی	مهران (ایلام)	۳۵/۴	۴۷/۷
۱۲	دوبرج	موسیان - دهلران (ایلام)	۲۰۵	
۱۳	سد مخزنی کنجان چم	مهران	۸۵	۵۴
۱۴	سد ایلام	ایلام	۷۱	
۱۵	سد آزادی	دالاهو (کرمانشاه)	۵۶/۶	۷۰/۴۷

منبع: (شرکت سهامی منطقه‌ای غرب کشور، کرمانشاه ۱۳۹۱) و (شرکت مدیریت منابع آب ایران، سالنامه آماری آب کشور ۱۳۹۱).

۶- نگرش دو کشور ایران و عراق به مسئله آب

عراق هیچ رودخانه ای ندارد که از داخل آن کشور سرچشمه گرفته باشد. رودخانه‌هایی که وارد عراق می‌شوند از ایران و ترکیه سرچشمه می‌گیرند. باین حال عراق بیشترین ادعاها و اعتراضات را به ترکیه و ایران داشته و دارد. از طرفی در میان کشورهای همسایه، ایران با کشور عراق بیشترین پیوند توپوگرافی و تداخل حوزه آبریز از نظر جریانات آب‌های سطحی را دارا است و به‌علت قرار گرفتن ایران در بالادست و داشتن موقعیت کوهستانی، سالانه میلیاردها مترمکعب آب به عراق جریان می‌یابد (شهیدی، ۱۳۹۶: ۳). بنابراین علی‌رغم این که ایران در سال‌های اخیر با شدیدترین خشک‌سالی نیم‌قرن اخیر دست‌وپنجه نرم می‌کند، وضعیت عراق به‌خاطر استفاده‌ی کشاورزان آن کشور از جریان آب دو رودخانه دجله و فرات که بخشی از آن مدیون آب‌های ورودی از ایران است، بهتر می‌باشد.

کشور ایران به دلیل قرار گرفتن در کمربند بیابانی، یکی از مناطق خشکی غرب آسیا است. متوسط بارندگی سالانه در ایران حدود ۲۵۰ تا ۳۰۰ میلی‌متر و یا به‌عبارتی کمتر از یک‌سوم متوسط بارندگی سالانه کره زمین (۸۶۰ میلی‌متر) است (همان: ۳)

باین حال ایران به‌رغم کمبود منابع آبی هرگز سیاست ترکیه در قبال عراق را در پیش نگرفته و تلاش کرده‌است به توافقات حقوقی در عرصه آب پای‌بند باشد. براساس تحلیل کلی از موافقت‌نامه‌های فی‌مابین ایران و عراق، آنچه که مشهود می‌باشد، ایران در این موافقت‌نامه بسیار بذل و بخشش نموده‌است. زیرا حقوق بین‌الملل در مورد تقسیم آب رودخانه بر اصول منصفانه و عادلانه بودن تاکید دارد (ضیائی بیگدلی، ۱۳۷۹: ۳۳۵). اما کشور عراق در اختلافات آبی با ایران عمدتاً به ادعاهای این کشور مبنی بر عدم پای‌بندی ایران به توافقات فی‌مابین از جمله معاهده ۱۹۷۵ اشاره می‌نماید و به‌نظر می‌رسد که این ادعای عراق پیش‌از آنکه مبنای واقعی داشته باشد، بهانه‌جویی است و با انگیزه‌های سیاسی همراه است. دستگاه‌های عراق مسئول کمبود آب در آن کشور هستند چون طی ۶ دهه گذشته دولت‌های متوالی عراق در اجرای پروژه‌های توسعه زيرساخت‌ها و سدها به‌منظور استفاده بهینه از منابع آبی تعلل کرده‌اند و زیرساخت‌های آبی آن کشور را از دهه ۱۹۶۰ که جمعیت این کشور ۱۰ میلیون نفر بوده دست‌نخورده باقی‌مانده درحالی که جمعیت کنونی عراق به حدود ۴۰ میلیون نفر رسیده و مصرف آب این کشور چند برابر رشد کرده‌است. اما از آنجایی که مسئله آب برای عراق به دلیل کمبود منابع آبی در داخل کشور یک مسئله استراتژیک می‌باشد، در نتیجه مقامات آن کشور در سطوح مختلف در مقابل هر گونه اقدامی از سوی کشور ایران برای بهره‌برداری مناسب‌تر از آب‌های مشترک احساس خطر کرده و به‌شدت واکنش نشان می‌دهند هرچند به گفته‌ی باری بوزان بسیاری از این گمان‌ها و احساس خطرهای صرفاً یک برداشت و تصور ذهنی بوده و مصداق عینی و واقعی ندارند. اما واکنش و موضع‌گیری تند مقامات و نخبگان عراقی در رابطه با طرح‌های آبی ایران دلیلی بر صحت فرضیه موردنظر در این پژوهش یعنی تاثیرگذاری طرح‌های آبی غرب کشور بر مناسبات سیاسی امنیتی دو کشور است که باید به‌نحو مناسب مدیریت شود.

۷- سابقه تاریخی اختلاف و تنش‌های بین دو کشور ایران و عراق در مورد تقسیم آب رودخانه‌های مرزی

بخش مهمی از اختلافات مرزی ایران و عراق به اختلافات بر سر تقسیم منابع آب رودخانه‌های مرزی برمی‌گردد. دو کشور ایران و عراق دارای مساحتی حدود ۱۴۵۸ کیلومتر مرز مشترک می‌باشند که حدود ۸۴ کیلومتر از آن مرز

مشترک آبی (اروندرو) و مابقی زمینی است (مسعودی نیا و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۴). اما در همین مرز زمینی مشترک، رودخانه‌های مرزی دائمی و فصلی زیادی بین دو کشور وجود دارند که منشأ آن‌ها در خاک ایران است و به علت عدم برنامه‌ریزی مناسب بیشتر آب آن وارد خاک عراق می‌شود و در طول تاریخ هر گاه کشور ایران برنامه‌ای هرچند ابتدائی جهت کنترل و بهره‌برداری از آب این رودخانه‌ها را به اجرا گذاشته‌است با عکس‌العمل و تهدید دولت عراق مواجه شده به طوری که همواره در بین همسایگان مناقشه‌برانگیزترین مرزها، مرز بین دو کشور ایران و عراق بوده‌است (نیرومندفر و شهیدی، ۱۳۹۷: ۲۳۶). در زمان عثمانی‌ها که عراق قلمرو آن کشور محسوب می‌شد، همواره بین حاکمان محلی مناطق مرزی در ولایات کرمانشاه و ایلام از طرف ایران و حکمرانان محلی عثمانی در مناطق مرزی بر سر نحوه تقسیم و استفاده از آب رودخانه‌های مرزی مناقشه و درگیری بود. عثمانی‌ها برای تامین آب مناطق مرزی که از رودخانه‌هایی مانند الوند، سومار، کنجان چم و... تامین می‌شد به زور متوسل می‌شدند حملات آن‌ها به اراضی صیفی و ملخاوی (مهران) و دفع حملات آن‌ها با قاطعیت از سوی والیان پشتکوه (ایلام) نمونه‌ای از این تجاوزها می‌باشد. (مرادی مقدم، ۱۳۸۵: ۱۱۴). در سال ۱۲۸۰ هجری قمری اهالی زرباطیه عراق آب رودخانه کنجان چم را به زور برده و مانع استفاده مردم ملخاوی و صیفی (مهران) شده بودند؛ لذا دولت ایران در سند شماره ۲۱۶ ماه رمضان سال ۱۲۸۰ هجری قمری و سند شماره ۲۱۸ به تاریخ ۲۲ ذی‌قعدة ۱۲۸۰ هجری قمری خواستار رسیدگی به وضع موجود شده و خواهان دادن آب مردم آن مناطق گردیده‌است (عباسی، ۱۳۷۲: ۶-۱۱). در زمان سلطنت مظفرالدین‌شاه قاجار و در اوایل حکومت غلامرضا خان والی پشتکوه، در سال ۱۳۱۸ هجری قمری عثمانی‌ها از مسیر رودخانه‌های کنگیر به بخش سومار و ایوان غرب تجاوز کردند و اموال و دارایی و محصولات کشاورزی مردم را غارت کردند و خسارت زیادی به بار آوردند که تجاوز آن‌ها توسط مردم و مقامات محلی دفع می‌گردد (اکبری، ۱۳۸۶: ۵۰۴).

وزارت خارجه‌ی عراق در سال ۱۳۳۸ هجری شمسی کتابی را با عنوان «کتاب سفید» در مورد اختلاف مرزی ایران و عراق منتشر می‌کند و در بخش‌هایی از این کتاب مدعی می‌شود که ایران بر خلاف صورت‌مجلس‌های کمیسیون تعیین حدود ۱۹۱۳-۱۹۱۴ میلادی حقایق عراق از آب رودخانه‌های مرزی را تزییع نموده‌است و در این مورد اشاره به رودخانه‌های الوند در قصر شیرین و کنگیر در سومار که از توابع استان کرمانشاه بوده و رودخانه کنجان چم در مهران از توابع استان ایلام دارد. در صورتی که دولت ایران اظهار می‌دارد که عملی بر خلاف مندرجات صورت‌جلسه مذکور انجام نداده و همیشه آماده حل و فصل اختلاف‌ها می‌باشد (جعفری ولدانی، ۱۳۷۶: ۴۶۳ اکبری، ۱۳۹۳: ۱۶۴).

لازم به توضیح است که همواره در تجاوزهای عراق به مناطق مرزی غرب کشور، یکی از بهانه‌های دولت عراق، مانع شدن ایران از ورود آب رودخانه‌های مرزی به داخل آن کشور بوده‌است. اما پس از درگیری‌ها و نبردهای گاه‌وبیگاه خونین بین نیروهای نظامی دو کشور سرانجام با وساطت دولت الجزایر در ۱۵ اسفندماه ۱۳۵۳ وزرای خارجه دو کشور ایران و عراق بر سر پایان دادن به اختلافات مرزی به توافق رسیدند. اما این توافق بیش از ۵ سال دوام نیافت و با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، دولت عراق به رهبری حزب بعث و شخص صدام به بهانه‌های مختلف از جمله حق حاکمیت کامل بر اروندرو، جنگ هشت‌ساله‌ای را بر ایران تحمیل نمود که موجب خسارات فراوانی به منابع انسانی و اقتصادی دو کشور

گردید. لذا در طول تاریخ چه در دوره عثمانی و چه بعد از استقلال عراق همواره یکی از عوامل تنش و درگیری بین دو کشور اختلاف بر سر نحوه آب رودخانه‌های مرزی بوده است.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

در این بخش از پژوهش به بررسی و تجزیه و تحلیل فرصت‌ها و تهدیدها ناشی از مدیریت آب‌های مرزی غرب کشور (استان‌های کرمانشاه و ایلام) بر مبنای چارچوب نظری مکتب کپنهاگ و با در نظر گرفتن سوال اصلی و فرضیه‌های پژوهش پرداخته می‌شود. یادآوری این مطلب ضروری است که بیشترین بهره‌ی ما از دیدگاه‌های «باری بوزان و همکارانش» در مکتب کپنهاگ در این پژوهش مربوط به دو مسئله می‌شود. یکی نگاه موسع این مکتب به مقوله امنیت و تقسیم آن به ابعاد نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است و دوم این‌که از نظر مکتب کپنهاگ قدرت تنها به وسیله سلاح و توانایی نظامی به دست نمی‌آید و موضوعاتی مانند «آب» هم اگر به صورت مناسب مدیریت شود، می‌تواند ایجاد قدرت نماید و از طرفی اگر مدیریت بر آب‌ها (مخصوصاً آب‌های مشترک) نامناسب و خارج از اصول و چارچوب مقررات و قواعد مربوط باشد، خودش یک نوع تهدید برای امنیت کشور ایجاد می‌نماید.

الف- فرصت‌ها و ظرفیت‌های به وجود آمده در اثر اجرای طرح‌های آبی غرب کشور

۱- فرصت‌ها در سطح محلی و ملی (داخلی)

- جلوگیری از تشدید تعارضات محلی ناشی از کمبود منابع آب در نواحی مرزی (مسئله مهمی که امروزه در برخی از استان‌های کشور با آن درگیر هستند).

- توسعه باغداری، شیلات، کشاورزی و کشت‌های گلخانه‌ای و تامین آب شرب و صنعت حدود ۷۷۰ روستا، ۲۵ شهر و ۱۲ شهرستان.

- ایجاد اشتغال مستقیم و غیرمستقیم پایدار و جلوگیری از مهاجرت ساکنان نواحی مرزی و یا گرایش به سمت شغل‌های کاذبی مانند قاچاق کالا

_ بهبود و ارتقاء وضع اقتصادی و اجتماعی منطقه و در نتیجه بالا رفتن ضریب امنیت در نواحی مرزی.

- با اجرای طرح‌ها و پروژه‌های پیچیده اینچنینی، ظرفیت مدیریت اجرایی و تخصصی در نحوه برخورد با چالش‌های حفاری مکانیزه بالا رفته و تجربه بسیار مفیدی در زمینه اجرای تونل‌های بلند مکانیزه مانند تونل ۴۸ کیلومتری زاگرس (نوسود) بدست می‌آید.

در نهایت می‌توان گفت دشت‌های گرمسیری می‌تواند به پایلوتی برای تحقق توسعه یکپارچه و پایدار بدل شود که ورای منافع اقتصادی و اجتماعی‌اش فایده‌های بی‌شماری در عرصه معادلات سیاسی- امنیتی به سود کشورمان در ابعاد منطقه‌ای و بین‌المللی به ارمغان دارد. البته تحقق چنین شرایطی نیازمند آماده‌سازی محیط درونی برای تعامل با محیط بیرونی و انجام ظرفیت‌سازی‌های لازم در حوزه‌های مختلف است. پس به گفته‌ی باری بوزان و همکارانش در مکتب کپنهاگ قدرت تنها از لوله تفنگ به دست نمی‌آید و اگر آب هم به درستی مدیریت شود می‌تواند برای یک کشور در ابعاد مختلف ایجاد قدرت نماید.

۲- فرصت ها در سطح منطقه‌ای (با کشور عراق)

طرح های آبی غرب کشور (استان های کرمانشاه و ایلام) اگر به درستی مدیریت شود می تواند برای دو کشور ایران و عراق هم ایجاد فرصت نموده و در جهت تحکیم روابط دو کشور از آن استفاده نمود که به برخی از این فرصت ها اشاره می گردد:

- احداث سد و نیروگاه برق آبی مشترک بر روی رودخانه های مرزی و یا استفاد کشور مقابل از دستاورد دیگری در این زمینه با تفاهمات دوجانبه . در این رابطه صدور بخشی از برق تولیدی سد داریان در ایران می تواند الگوی مناسبی باشد .
_ ایجاد صنایع تبدیلی در نواحی مرزی با مشارکت دو کشور جهت فراهم نمودن زمینه بهره‌وری بیشتر و ایجاد ارزش افزوده برای محصولات کشاورزان دو طرف مرز.

_ ایجاد بازارچه های مرزی توسط دو کشور در نواحی مرزی جهت تبادل محصولات تولیدی دو کشور و فراهم نمودن زمینه اشتغال ساکنان مناطق مرزی با بهره گیری از ظرفیت ایجاد شده بر اثر مدیریت های آب مرزی.

- کشور ایران باید با مدیریت صحیح و درست منابع آب رودخانه های مرزی، ضمن رعایت حقایق زمین های پایین دست براساس مقررات مربوط به آب های مشترک و توافقات دوجانبه ، می تواند از این ظرفیت در جهت سامان دهی و تنظیم مناسبات سیاسی، امنیتی بین دو کشور ایران و عراق در راستای امنیت سازی، صلح و ثبات سازی در محیط امنیتی کشور استفاده نماید و نباید از ظرفیت هایی که در این زمینه برای ایران وجود دارد غفلت شود. البته همه این مسائل باید در محیطی دوستانه و بر اساس دیپلماسی صحیح آبی صورت پذیرد.

ب- چالش ها و تهدیدات ناشی از اجرای طرح های آبی غرب کشور (استان های کرمانشاه و ایلام)

۱- تهدیدات در سطح محلی و ملی (داخلی)

مدیریت آب های مرزی در استان های کرمانشاه و ایلام در کنار ده ها فرصتی تاکنون برای ساکنان این نواحی ایجاد نمود و یا در آینده ایجاد خواهد کرد، ممکن است تهدیدهایی را نیز از ناحیه برخی از ساکنان مبدا و یا مسیر اجرای طرح به وجود آورد که لازم است با اهتمام و توجه جدی به خواسته های منطقی و معقول آن ها و همچنین اقناع نخبگان علمی، سیاسی، فعالان اجتماعی و محیط زیست محلی نسبت به دستاوردهای کلان چنین طرح هایی در سطح محلی ، ملی و منطقه ای اقدام لازم به عمل آید.

- با توجه به مرزی بودن محدوده مطالعاتی و اجرای طرح باید به حساسیت های امنیتی ناشی از چنین فضاها و موقعیت هایی در برنامه ریزی ها اهتمام لازم را داشت.

- ابهامات مالکیتی و منازعات اجتماعی و کثرت دعاوی حقوقی یکی از تهدیدهای گندکننده مسیر اجرای طرح بوده که البته تاکنون با موفقیت پشت سر نهاده شده است.

- جابجایی جمعیت های داخل مخازن سدها و مسیرهای اجرای طرح یکی از چالش های چنین طرح های بزرگی می باشد که بعضی مواقع ممکن است با مقاومت هایی از طرف ساکنان این مناطق مواجه گردد.

- بیشترین اعتراضات و احیاناً مقاومت در مقابل اجرای پروژه‌های آبی استان‌های کرمانشاه و ایلام که به «طرح سامانه گرمسیری» معروف است، توسط برخی از ساکنان مبداء شروع طرح در منطقه اورامانات استان کرمانشاه صورت گرفته که به علت اهمیت موضوع در چارچوب نظری مکتب کپنهاگ به شرح ذیل مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد:

یکی از مشکلات موجود در ابتدای شروع به کار سامانه گرمسیری، آسیب ندیدن چشمه تاریخی و پرآب بل (کانی بل) که در محوطه احداث سد داریان قرار گرفته بود، می‌باشد. این موضوع از نظر بوزان دارای هر دو شرط لازم برای امنیتی شدن یعنی مشروعیت داشتن خواسته نخبگان و فعالان محیط‌زیست و پذیرش این درخواست از سوی مخاطبان می‌باشد. این چشمه در ۲ کیلومتری روستای تاریخی هجیح از توابع شهرستان پاوه که مرقد یکی از امامزادگان نیز آن جا می‌باشد، واقع شده است. چشمه بل گذشته از آب‌دهی زیاد با کیفیت و شیرین از نظر تاریخی و فرهنگی هم برای مردم از ارزش بالایی برخوردار است و آسیب دیدن آن غیرقابل قبول بود در نتیجه تلاش گردید که به یک موضوع امنیتی تبدیل گردد. البته اعتراضات و موضع‌گیری‌ها صرفاً برای نجات و جلوگیری از آسیب‌رساندن به چشمه صورت گرفت.

پس از هشدارها و تصویرسازی‌های صورت گرفته در آذرماه ۱۳۹۴ قبل از آب‌گیری سد داریان مردم برای دفاع از خواسته خودشان دست به اعتراض زدند و در این راستا کمپین نجات چشمه بل را تشکیل دادند. یکی از افراد محلی این کمپین می‌گوید: این ظلمی آشکار به مردم اورامان است این هم بی‌توجهی و کم‌کاری مسئولینی که از طرح اطلاع داشته و از حق مردم دفاع نکرده‌اند برمی‌گردد این‌ها در برابر مردم مسئول و باید در قیامت جواب پس دهند (پایگاه خبری-تحلیلی پاوه پرس، ۱۳۹۴/۶/۱۷). هرچند با تلاش و کوشش مهندسیین و متخصصین سد داریان از غرق شدن چشمه تاریخی بل جلوگیری گردید و تا حدود زیادی موضوع از حالت امنیتی شده خارج و از آن امنیت‌زدایی گردید و ظاهراً به حوزه سیاست روزمره و عادی برگردانده شد، اما هنوز افرادی به بهانه این‌که در این طرح نجات، دبی آب چشمه ۳۵ درصد کاهش یافته و یا آب‌گیری سد از کیفیت آب چشمه کاسته شده است به دنبال امنیتی نمودن مجدد آن هستند که مسئولین امر می‌توانند با اطلاع‌رسانی به موقع و تبیین اقدامات صورت گرفته از این مسئله جلوگیری نمایند.

از دیگر خواسته‌ها و انتظارات مردم منطقه اورامانات در استان کرمانشاه که اگر از آن‌ها غافل شود، زمینه امنیتی شدن را دارند می‌توان به حقایق باغات و زمین‌های کشاورزی آن‌ها از سامانه گرمسیری، جلوگیری از آسیب‌رساندن به اکوسیستم و محیط‌زیست منطقه، بازسازی جاده‌ها و تأسیساتی که در حین عملیات پروژه‌های آبی تخریب شده‌اند و سهم جوانان بومی این نواحی برای اشتغال در امور اجرایی و فنی‌مهندسی پروژه‌های مختلف این طرح می‌باشد. شهاب نادری نماینده سابق شهرستان‌های پاوه، جوانرود، روانسر و ثلاث باباجانی در مجلس شورای اسلامی با انتقاد شدید از عملکرد وزارت نیرو در جریان اجرای طرح سامانه گرمسیری آب رودخانه‌های مرزی غرب کشور می‌گوید: «برای اینجانب فروش آب اورامانات پذیرفتنی نیست. در سفر مقام معظم رهبری به استان کرمانشاه مقرر شد ۱۱۰۰ هکتار از باغ‌های تابعه سد داریان تحت سیستم آبیاری قطعی قرار گیرد، اما متأسفانه تاکنون محقق نشده است ایشان در رابطه با بکارگیری جوانان بیکار منطقه و سهم اشتغال آن‌ها در پروژه سامانه گرمسیری از جمله نیروگاه سد داریان هشدار می‌دهد که امروز یک جوان بیکار در نقطه مرزی اورامانات مشکلات امنیتی برای کشور ایجاد می‌کند و یک جوان بیکار در مرکز استان،

مشکلات اجتماعی به بار می‌آورد و این دو موضوع با هم تفاوت دارند. وزیر نیرو بداند که حوزه اورامانات علی‌رغم کم برخورداری، جوانان متدین، انقلابی و وفادار به نظام دارد. اما با نهایت تاسف عملکرد وزرا باعث رنجش مردم مرزدار اورامانات شده است» (روزنامه همشهری، ۱۳۹۷/۵/۲۷، کد خبر ۲۷۴۱۶). این‌ها تنها بخشی از دغدغه‌ها و خواسته‌های ساکنان نواحی مرزی داخل کشور در منطقه اورامانات استان کرمانشاه و پیرامون رودخانه سیروان و تاسیسات مربوط به سامانه گرمسیری آب‌های مرزی غرب کشور بود که باید حتی‌المقدور حل و فصل شوند و اگر هم مانع جدی برای برآوردن بعضی از درخواست‌ها وجود دارد، با اقناع نخبگان و افکار عمومی مردم آن نواحی از تبدیل شدن چنین موضوعاتی به یک تهدید وجودی علیه امنیت ملی کشور همانند آنچه که در برخی از استان‌های جنوبی کشور اتفاق افتاد، جلوگیری نماید.

۲- تهدیدات در سطح منطقه‌ای (از طرف کشور عراق)

بخش اصلی فرضیه تحقیق که عبارت است از «کاهش آب ورودی به کشور عراق موجب شکل‌گیری تهدیدات علیه امنیت ملی ایران در ابعاد مختلف می‌گردد» در این قسمت بر مبنای سطح تحلیل منطقه ای باری بوزان و همکارانش در مکتب کپنهاگ مورد بررسی قرار می‌گیرد. زیرا از میان ۳ سطح تحلیل ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، مکتب کپنهاگ به تحلیل منطقه‌ای گرایش بیشتری دارد. در سطح منطقه‌ای حیطه قلمرو تحلیل نسبت به سطح جهانی محدود شده و روندها و قدرت‌های منطقه‌ای بیشتر مدنظر هستند. نکته قابل تأملی که در نظریه بوزان وجود دارد و در تحلیل تهدیدهای ناشی از پروژه‌های آبی غرب کشور باید مورد توجه قرار گیرد، این است که امکان بروز تعارض بین فهم بازیگر و واقعیتی بیرونی وجود دارد و باید اقدام به حل تعارض‌ها کرد و برای این منظور اصلاح فهم و تلاش برای درک بیشتر واقعیت راه‌گشاست. به‌عنوان مثال در حالی که هدف ایران از پروژه‌های آبی غرب کشور بهره‌برداری مناسب از منابع آبی می‌باشد. سیاست‌مداران عراقی تصور می‌کنند که ایرانی‌ها با این اقدام علاوه بر کنترل آب‌های مرزی و فشار بر آن کشور، دنبال تقویت و موقعیت ژئوپلیتیکی خود و یک نوع تفوق و برتری طلبی هستند که لازم است از راه‌های دیپلماسی این‌گونه برداشت‌های ذهنی اشتباه را در بین مقامات عراقی اصلاح کرد. بازیگران امنیتی کننده و کارکردی کشور عراق که ممکن است اقدام ایران در مدیریت آب‌های مرزی را تهدیدی علیه خود تلقی نموده و بخواهند واکنش تهدیدآمیز از خود نشان دهند عبارت‌اند از: مقامات سیاسی و اجتماعی، مردم، نخبگان علمی و فعالان محیط‌زیست در دولت مرکزی و اقلیم کردستان و گروهک‌های مخالف ایران که در عراق پایگاه دارند. در اینجا نمونه‌هایی از اقدامات و مواضع آنها آورده شده است. این موارد ممکن است در ابتدای کار چندان اهمیت نداشته باشند، اما اگر مورد بی توجهی قرار گیرند واز طریق دیپلماسی برای رفع نگرانی آنها اقدام نشود می‌تواند زمینه اقدامات شدید تری گردند.

مردم کردنشین شهرهای خانقین، کلار، مندلی و... که اکثراً از شیعیان متمایل به ایران هستند، ادعا دارند که کاهش آب ورودی رودخانه‌هایی مانند الوند، موجب مضایق معیشتی مردم شده و بر اکوسیستم منطقه اثر ناگوار گذاشته است به‌نحوی که موجب از بین رفتن باغات و حتی کشاورزی معیشتی آن‌ها شده است و این مسئله عرصه را برای فرصت‌طلبان و معاندان جمهوری اسلامی در عراق فراهم آورده تا با نصب پلاکاردهایی اقدام تهران را به بستن آب از سوی کوفیان تشبیه نمایند (مصاحبه: فتاحی، ۱۴۰۰/۶/۱۵).

جلال طالبانی رئیس‌جمهور وقت عراق در دی‌ماه سال ۱۳۸۶ در یک اقدام غیرمنتظره سیاسی و سؤال‌برانگیز اعلام کرد که توافق‌نامه الجزایر را نقض شده می‌داند. این اظهارات با واکنش تند مقامات جمهوری اسلامی ایران مواجه شد به‌نحوی که رئیس‌جمهور عراق تا حدودی از سخنان خود عقب‌نشینی نمودند (جعفری ولدانی، ۱۳۸۷). وزیر بازرگانی عراق در سال ۱۳۹۱ اذعان کرد که ایران مانع سرازیر شدن آب ۴۹ رودخانه کوچک به عراق شده و تاکید کرده‌است که این وزارت‌خانه تصمیم گرفته‌است که تا زمان حل این مسئله هیچ قراردادی با جمهوری اسلامی ایران به امضاء نرساند (پایگاه خبری انتخاب، ۱۳۹۱/۶/۸، کد خبر ۲۰۳۶۱).

مهدی رشید الحمدانی، وزیر منابع آب عراق: «ایرانیان هیچ پاسخی [پاسخ مثبتی] به خواسته‌های ما نداده‌اند و همچنان آب رودخانه‌های سیروان، کارون، کرخه و الوند را قطع کرده و به ساکنان استان دیاله که به آب ورودی ایران متکی هستند، خسارت زیادی وارد کرده‌است». ایشان تهدید کرد، عراق در صورت عدم همکاری ایران در مورد حقوق آبی خود به سازمان ملل شکایت خواهد کرد (روزنامه اعتماد، ۱۴۰۰/۴/۲۱، کد خبر ۲۸۲۱۰۸). روستائیان و فعالان محیط‌زیست عراق اعلام کردند به دلیل کنترل تمام آب رودخانه سیروان توسط ایرانی‌ها، آبی به این‌سوی مرز نمی‌رسد. روستائیان عراق می‌گویند که ۲ سال است که تاثیر کاهش حجم آب از ایران را احساس کرده‌اند (روزنامه آفتاب یزد، ۱۴۰۰/۶/۱۷، کد خبر: ۱۹۵۱۹۱). ایده پور فرماندار شهرستان مرزی پاوه می‌گوید: هوشیار زیباری وزیر خارجه سابق عراق طی شکایتی مراتب اعتراض خویش را متوجه سد داریان نموده و خواستار پیگیری مراتب گردید پایگاه خبری، تحلیلی پاوه پرس: ۱۳۹۶/۱۲/۱۸).

تحلیل مواضع تهدیدآمیز مقامات عراقی در چارچوب نظری مکتب کپنهاک: موضع‌گیری و سخنان تند و صریح مقامات و نخبگان سیاسی، احزاب و فعالان محیط‌زیست عراق، حکایت از اهمیت بالا و حیاتی بودن آب ورودی از ایران برای آن‌ها دارد. تا جایی که در اغلب ملاقات‌های مقامات عالی‌رتبه دو کشور این‌موضوع را به‌صراحت و یا با اشاره مطرح می‌کنند و آن‌ها به دلیل احتمال تاثیر گذاری بر تصمیم مقامات ایرانی برای کوتاه آمدن در پروژه‌های آبی حاضرند به تهدیدات سیاسی، اقتصادی، حقوقی و زیست‌محیطی و شاید در آینده نظامی متوسل شوند. هرچند تمام ادعاهای آنها در مورد کنترل آب‌های مرزی غرب کشور توسط ایران واقعیت ندارد، اما به قول باری بوزان امنیت قبل از این که یک امر واقعی و عینی باشد یک امر بین ذهنی است که توسط بازیگر امنیتی ساز ساخته می‌شود و همین مسئله بینا ذهنی بودن امنیت کافی است که آن‌ها مسئله کمبود و بحران آب را به‌عنوان یک تهدید وجودی مطرح نموده و بر علیه ایران از آن استفاده نمایند. زیرا از نظر باری بوزان در اینجا آب به‌عنوان یک تهدید وجودی و هدف مرجع اولین شرط برای امنیتی شدن یک موضوع است. شرط دوم تلاش بازیگران امنیتی ساز یعنی مقامات و نخبگان سیاسی، احزاب، فعالان محیط‌زیست و غیره برای امنیتی کردن موضوع آب است و شرط سوم بازیگران کارکردی که عبارت‌اند از رسانه‌های ارتباط‌جمعی، مطبوعات، فضای مجازی، مؤسسات مطالعاتی و غیره که با تکرار گفتمان حاکم در میان بازیگران امنیتی ساز در جریان امنیتی شدن موضوع کمبود آب شرکت می‌کنند. به‌عبارت‌دیگر بازیگران کارکردی به‌عنوان یک عامل بیرونی تاثیر گذار در سیر امنیتی شدن، تنش آبی میان دو کشور دخالت می‌کنند. نکته قابل‌تأمل این است که از نظر

باری بوزان و همکارانش زمانی که بازیگران امنیتی کننده نمی‌توانند موضوعی را به صورت مستقیم امنیتی جلوه دهند با بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی بازیگران کارکردی برای نیل به این هدف تلاش می‌کنند.

پس از هدف مرجع (آب)، بازیگران امنیتی کننده (مقامات و...) و بازیگران کارکردی (رسانه‌های ارتباط جمعی و...) که از نظر بوزان سه مورد از منظومه پنج‌گانه برای امنیتی شدن یک موضوع هستند، نوبت به دو بخش دیگر یعنی مخاطبان هدف و شرایط تسهیل‌کننده می‌رسد. مخاطبان هدف تنها توده مردم و اقوام نیستند بلکه در صورت گسترش حتی می‌توانند تصمیم‌گیرندگان سیاسی، نخبگان دیوانسالار (بوروکرات) و افسران ارتش را نیز شامل شود و از نظر باری بوزان مخاطبان هدف هرچه محدودتر باشند، امکان امنیتی شدن موضوع بهتر امکان‌پذیر خواهد بود. اقدامات گروه‌هایی از مردم شهرستان‌های استان دیاله عراق در نصب پلاکارد بر علیه ایران و همچنین ایجاد مزاحمت برای کاروان‌های زیارتی در گذشته به بهانه مسدود شدن آب رودخانه الوند از سوی ایرانی‌ها در همین راستا قابل ارزیابی است و اما شرایط تسهیل‌کننده به‌عنوان آخرین مرحله از امنیتی شدن یک موضوع، شامل شرایط داخلی، منطقه‌ای یا جهانی می‌شود که به بازیگران امنیتی کننده در تعیین موضوع‌های مناسب برای تبدیل شدن به اهداف مرجع و تهدیدهای وجودی کمک می‌کنند. به‌عنوان مثال وضعیت داخلی ایران از نظر اقتصادی به واسطه شرایط تحریمی و نیاز به ارتباط تجاری و اقتصادی با کشورهایی مانند عراق در تصمیمات و موضع‌گیری مقامات آن کشور نسبت به اجرای پروژه‌های آبی در غرب کشور مؤثر می‌باشد و یا استفاده ابزاری مقامات و فعالان سیاسی اقلیم کردستان عراق از گروهک‌های مخالف جمهوری اسلامی در آن منطقه برای فشار بر ایران قابل توجه است.

نگاهی به گذشته عراق در تهدید سدها و استفاده از قدرت نظامی برای رسیدن به هدف مانند اقدام آن کشور در بمباران سد کنجان چم در تاریخ ۱۳۵۲/۱۱/۲۱ در استان ایلام به بهانه این که احداث این سد مانع ورود آب به خاک آن کشور می‌شود را نباید نادیده گرفت (اکبری، یاری، ۱۳۹۵: ۱۷). و یا تهدید داعش در زمان اشغال موصل به قطع آب و برق بغداد با انفجار سد موصل همگی محتمل بودن چنین تهدیداتی را تا حدی جدی نموده که یکی از فرماندهان نظامی غرب کشور گفته بود، شاید لازم باشد ما هم برای دفاع از سدها و دیگر تاسیسات آبی خود، اطراف آن‌ها را سنگربندی نماییم (حسین‌آبادی: مصاحبه، ۱۳۹۹/۱۱/۱۲). در چنین شرایطی لازم است مقامات، برنامه‌ریزان و مجریان کشور ایران در نهادها و سازمان‌های مختلف اعم از وزارت امور خارجه، وزارت کشور، وزارت نیرو، سازمان محیط‌زیست و حتی انجمن‌های مردم‌نهاد در زمینه امور آب و محیط‌زیست تلاش نمایند از طرق مختلف دیپلماسی و غیره با مقامات و مسئولان عراقی به یک تفاهم و درک مشترک در خصوص آب‌های مرزی برسند و یکی از پیشنهادات در مورد حل اختلافات بین دو کشور به جهت بهره‌مندی بیشتر عراق از آب‌های مرزی ایران علاوه بر حقا به خودشان می‌تواند همکاری و همراه با ایران در مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی و همچنین دادن امتیازاتی مانند تجارت بیشتر با ایران باشد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

حضور میدانی در مناطق مختلف اجرای پروژه‌های آبی که قبل از شروع پژوهش انجام شد، باعث گردید که ضمن مشاهده اقدامات بسیار چشمگیر متخصصین کشور در به ثمر رساندن طرح‌ها و پروژه‌های بزرگ آبی بود، درک و شناخت بهتری از موضوع بدست آید. طرح‌هایی که به گفته‌ی مقامات کشور در دنیا کم‌نظیر و آرزوی صد ساله نسل‌های مختلف کشور بود که تحقق پیدا کرد. با افتتاح بخش‌هایی از طرح و در دست اجرا بودن بقیه آن مردم شاهد آب‌رسانی به هزاران هکتار از زمین‌های دیم و یا کم‌آب استان‌های کرمانشاه و ایلام در غرب کشور خواهند بود. طرح سامانه گرمسیری آب‌های غرب کشور علاوه بر تامین آب کشاورزی، آب شرب شهرها و روستاهای مسیر را تامین و باعث رونق صنایع تبدیلی، گردشگری، پروژه آبریزان، احداث جاده‌های مواصلاتی، اشتغال و به‌دنبال آن جلوگیری از مهاجرت مرزنشینان شده، توسعه و امنیت پایدار را به‌دنبال خواهد داشت. همه اینها نشانگر این اصل مسلم است که دسترسی پایدار به منابع آب به‌عنوان سرمایه ملی، تحت تأثیر مؤلفه‌های متعددی از جمله طرح‌های توسعه‌ای و طرح‌های فنی مدیریت و انتقال منابع آب و مسائل سیاسی-امنیتی می‌باشد اما نکته مهم این است که در برنامه‌ریزی مربوط به آب رودخانه‌های مرزی، می‌بایست ضمن رعایت اصل حُسن هم‌جواری، به‌حقابه کشورهای همسایه بر اساس اصول منصفانه و عادلانه استفاده از منابع مشترک آبی توجه داشت و به‌نظر می‌رسد که کشور ایران همواره به این قاعده پای‌بند بوده و علی‌رغم خشک‌سالی‌های یک دهه گذشته، هیچ‌گاه مانع ورود آب به کشور همسایه عراق نشده‌است و طرح آبی اخیر هم مانع ورود آب به خاک عراق نخواهد شد. هرچند مقامات عراقی با گسترش و توسعه کشاورزی خود از منابع آب ورودی از ایران به آن کشور، به‌جای بازسازی تاسیسات فرسوده آبی خود همواره دنبال بهانه‌جویی بوده و سیاست فشار بر ایران را در پیش می‌گیرند. به هر صورت در این مقاله سعی شده با بهره‌گیری از منابع مختلف قابل دسترسی، فرصت‌ها و تهدیدهای ناشی از اجرای طرح‌های آبی در استان‌های کرمانشاه و ایلام را در دو سطح داخلی و منطقه‌ای (کشور عراق) احصا نموده و به بررسی و تجزیه و تحلیل آن‌ها در چارچوب نظری مکتب کپنهاگ پرداخته شود به‌نظر می‌رسد به‌شدت بحران آب و افزایش مشاجرات هیدروپلیتیکی بین کشورهای مختلف و از جمله موضوع گیری‌ها و تهدیدهای مقامات و مسئولان عراق در سطوح مختلف می‌تواند تا حدود زیادی اثبات‌کننده فرضیه اصلی تحقیق یعنی شکل‌گیری تهدیدات ناشی از اجرای طرح‌های آبی غرب کشور (استان‌های کرمانشاه، ایلام) بر علیه امنیت ملی کشور باشد. امید است با تلاش‌های دیپلماسی و تدابیر سیاسی، امنیتی و نظامی شاهد افزایش حرکت‌های ناشی از اجرای طرح در سطح داخلی و منطقه‌ای و همچنین کاهش تبعات منفی این طرح بود. ضمناً با توجه به این‌که هنوز زمان زیادی از اجرای این پروژه آبی نگذشته‌است، تحقیق با محدودیت منابع روبرو بود که تا حدودی انجام کار را دشوار می‌کرد ولی زمینه تحقیق و بررسی این کار عظیم برای آینده پژوهان فراهم شده که چنین تحقیقاتی را از جهات مختلف کامل و گسترش دهند.

پیشنهاد‌های کاربردی برگرفته از پژوهش

الف- در سطح داخلی (ملی) :

استفاده از ظرفیت نخبگان و معتمدین با نفوذ در بین ساکنین نواحی مرزی داخل کشور برای تبیین آثار و پیامدهای مثبت طرح سامانه گرمسیری و دیگر پروژه‌های آبی در سطح کلان ملی و منطقه‌ای و در نتیجه کاستن از هزینه‌های سیاسی، اجتماعی و امنیتی طرح. فراهم نمودن زمینه اشتغال نیروهای بومی با استفاده از ظرفیت هر کدام از پروژه‌های آبی در دست اجرا و توجه به صنعت گردشگری در منطقه، ساخت جاده و راه‌های مواصلاتی، کمک به امر بهداشت و درمان، رعایت عدالت در تخصیص حقا به باغات و زمین‌های زراعی پیرامون سدها و همچنین حفظ محیط‌زیست و داشتن حساسیت لازم نسبت به مؤلفه‌های تاریخی، فرهنگی و اجتماعی مردم منطقه مانند آسیب ندیدن چشمه آب معدنی بل از دیگر مواردی است که پیشنهاد می‌شود مورد توجه برنامه‌ریزان قرار گیرد.

ب- در سطح منطقه ای (کشور عراق) :

- دادن مشاوره و کمک به کشور عراق از سوی جمهوری اسلامی ایران جهت بازسازی سدها و کانال‌های انتقال آب برای جلوگیری از هدر رفت آب و گسترش سطح زیر کشت و تمهیدات لازم برای این‌که در آینده بخشی از انرژی تولیدی نیروگاه سد داریان به اقلیم کردستان عراق صادر شود.

- اعتمادسازی و اجتناب از تبلیغات منفی و اهتمام مسئولین جمهوری اسلامی ایران برای کاستن از تنش‌های مرزی از طریق اقناع نخبگان محلی و مقامات دولت مرکزی و اقلیم کردستان عراق مبنی بر اینکه بخش زیادی از کمبود آب رودخانه‌های مرزی ناشی از تغییرات آب‌وهوایی می‌باشد و ایران نقشی در آن ندارد. به نحوی که خشکسالی‌ها باعث تضعیف سیستم تولید برق و خاموشی‌های زیاد در داخل کشور و شکل‌گیری اعتراضات و انتقادات در ایران شده است.

- قائل شدن حق آب‌های زیست‌محیطی، متناسب با آب هر کدام از رودخانه‌های ورودی به خاک عراق و کمک گرفتن از سازمان‌های غیر دولتی محیط‌زیست برای گفت‌وگو و همکاری بین دو کشور جهت مقابله مشترک با پدیده ریزگردها که به هر دو کشور آسیب می‌رساند و همچنین دیپلماسی فعال آب براساس قوانین و مقررات موجود بین‌المللی و توافقات دوجانبه از جمله موافقت‌نامه ۱۹۷۵ الجزایر، زیرا به نظر می‌رسد که ایران در مورد آب رودخانه‌های مرزی نسبت به کشور عراق بیش از حد بذل و بخشش داشته است. البته مذاکرات باید با هوشیاری و تلاش فراوان و با کمترین هزینه، بیشترین منافع و سود را برای کشور نصیب نماید.

- پیشنهاد می‌شود دو کشور با ایجاد شهرک‌های صنعتی مشترک در مکان‌های مناسب مرزی و ساخت صنایع تبدیلی و مواد غذایی به کشاورزان هر دو کشور در نواحی مرزی کمک نمایند. مانند آنچه نخست‌وزیر وقت عراق «عادل عبدالمهدی» و استاندار سابق کرمانشاه (بازوند) و برخی دیگر از مسئولین دو کشور ارائه داده‌اند.

- توجه به اشتراکات عمیق فرهنگی میان ساکنین کرد دوسویه مرز ایران و عراق در غرب کشور برای کاستن از تنش‌های آبی توسط مسئولین.

- ایران می‌تواند مذاکره در خصوص آب رودخانه‌های مرزی را مشروط به اجرای کامل موافقت‌نامه‌هایی مانند موافقت‌نامه ۱۹۷۵ اجرای بندهای باقی‌مانده قطعنامه ۵۹۸ نماید. زیرا مسئولین عراقی همواره روی بندهایی که به نفع آن کشور هستند مانند آب رودخانه‌های مرزی تأکید دارند. البته باید نهایت سعی، تلاش و دقت لازم به عمل آید بر اثر اجرای

پروژه‌های آبی، تغییراتی ولو جزئی در مرزهای ۲ کشور ایران و عراق به وجود نیاید که خود همین مسئله در صورت انفاق بهانه بدست بدخواهان دو کشور می‌دهد.

-تصمیم‌گیری و عملکرد ما در خصوص آب‌های خروجی از کشور مانند آب رودخانه‌های مرزی غرب کشور باید به‌گونه‌ای باشد که بهانه را از دست همسایگان در بخش‌های دیگر کشور مانند افغانستان که ما نیاز به آب ورودی از آن جا داریم بگیرد.

منابع و مآخذ

الف-منابع فارسی

۱. آدمی، علی (۱۳۹۱) بحران بحرین و امنیت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه راهبردی، ۶۲.
۲. آذرشب، محمدتقی، نجم‌آبادی، مرتضی و بخشی قلیائی، رامین (۱۳۹۶). جایگاه امنیت در مکتب کپنهاگ: چارچوبی برای تحلیل، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، ۱۳ (۴۰): ۱۱۹-۱۴۶.
۳. ابوطالبی، فرنوش (۱۳۹۵) «آب و امنیت از دریچه سیاست» ماهنامه الکترونیکی فراتاب، کد خبر ۴۰۵۱.
۴. اخباری، محمد، عبدی، عطاء‌الدین و مختاری هشی، حسین (۱۳۸۴) بررسی پیامدهای انتقال آب رودخانه‌های مرزی و حوزه‌های داخلی؛ مورد رودخانه زاب کوچک، ارومیه، همایش مرز.
۵. امیری، علی، مستجابی سرهنگی، حمید و محمدی اطهر، علیرضا (۱۳۹۳). نقش متغیرهای ژئوپلیتیکی در چالش مرز ایران و عراق، فصلنامه علوم و فنون مرزی، ۱۳۴: ۱۰-۱۰۷.
۶. امینی، کوروش، ویسی، فرزاد و محمدی، سعدی (۱۳۹۷). تحلیل و تبیین‌های اثرهای احداث سدها بر معیشت پایدار نواحی روستایی، نمونه موردی: سد داریان هورامان، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۸ (۲۷): ۱۶۷-۱۷۶.
۷. بوزان، باری (۱۳۸۹). مردم، دولت‌ها و هراس، ترجمه پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۸. بوزان، باری (۱۳۷۹) گفتگوی علمی: آشنائی با مکتب کپنهاگ در حوزه مطالعات امنیتی، فصلنامه مطالعه راهبردی، ۳ (۳): ۹-۱۵.
۹. جعفری و لدانی، اصغر (۱۳۷۶) بررسی تاریخی اختلافات مرزی ایران و عراق (چاپ سوم). تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه. ۱۱.
۱۰. جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۸۸) استفاده از منابع رودهای مرزی ایران و عراق و حقوق بین‌الملل، فصلنامه پژوهشی حقوق عمومی، ۲۶: ۹۲-۶۳.
۱۱. حاجی مینه، رحمت (بی‌تا) مکتب کپنهاگ: مفاهیم و آموزه‌ها، ۱۳.
۱۲. حافظ‌نیا، محمدرضا، مجتهدزاده، پیروز و علیزاده، جعفرزاده (۱۳۸۵). هیدرو پلیتیک هیرمند و تاثیر آن بر روابط سیاسی ایران و افغانستان، پژوهشگاه علوم انسانی و فرهنگی.
۱۳. دهشیری، محمدرضا و حکمت آرا، حامد (۱۳۹۶) دیپلماسی آب ایران در قبال همسایگان، فصلنامه سیاست‌های راهبردی کلان، ۶ (۴): ۶۱۶-۵۹۷.

۱۴. ربیعی، امیر (۱۳۸۷). مطالعات امنیت ملی، مقدمه‌ای بر نظریه امنیت ملی در جهان سوم، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
۱۵. رستمی، فرزاد و نادری، مسعود (۱۳۹۲). بحران کم‌آبی و گسست در امنیت ملی، فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱ (۱۵): ۱۶-۱۹۱.
۱۶. زرگرپور، رسول (۱۳۹۰). الگوی به‌هم‌پیوسته آب با تاکید بر امنیت آب، تهران: انتشارات دانشگاه دفاع ملی.
۱۷. شرکت مهندسی مشاور مهتاب قدس، ۱۳۹۱.
۱۸. شرکت سهامی آب منطقه‌ای غرب استان کرمانشاه، ۱۳۹۲.
۱۹. شهیدی، فروزان (۱۳۹۶). اختلاف‌های آبی ایران و عراق: مسائل و دورنما، اندیشکده‌ی راهبردی تبیین، ۱۴/۵/۱۳۹۶ کد خبر: ۲۰۳۶۱. <http://tabyin.senter.ir/print۲۰۳۶>
۲۰. ضیائی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۷۹). استفاده از منابع آب رودها، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۱۱ (۲۶).
۲۱. عبدی، عطاءالله و مختاری هشی، حسین (۱۳۸۴). نگاهی به فرصت‌ها و تهدیدهای هیدرو پللیتیک ایران، مجموعه مقالات دومین کنگره انجمن ژئوپلیتیک تهران: انتشارات ژئوپلیتیک ایران.
۲۲. عبدالله خانی، علی (۱۳۸۳). نظریه‌های امنیت: مقدمه‌ای بر طرح‌ریزی دکترین امنیت ملی، تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ایران معاصر.
۲۳. عزیززاده، جعفر (۱۳۸۳). هیدرو پللیتیک هیرمند و تاثیر آن بر روابط سیاسی ایران و افغانستان، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، تهران: دانشگاه تربیت‌مدرس.
۲۴. فغانی، حجت‌الله (۱۳۷۸). ابعاد سیاسی-امنیتی بحران آب در خاورمیانه (چاپ اول). تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
۲۵. مجتهدزاده، پیروز (۱۳۸۱). خلیج فارس، کشورها و مرزها، تهران انتشارات عطائی
۲۶. محمودی، علی، حسینیان، سیده نازنین و حسینیان، سیده نگار (۱۳۹۲). بررسی بحران رودخانه‌های مرزی کشورهای ایران و عراق دومین همایش ملی بحران آب، دانشگاه شهرکرد. ۲۹.
۲۷. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۸). بررسی تاریخی اختلافات حقوقی ایران و عراق در مورد اروندرود.
۲۸. مرادیان، محسن (۱۳۹۱). مبانی نظری امنیت (چاپ دوم) تهران: انتشارات دانشکده فارابی.
۲۹. مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری (۱۳۹۷). عراق: ارزیابی ریسک‌های امنیتی مرتبط با شرایط اقلیمی، گروه ترجمه، صالحی، امید و عرب یارمحمدی، جواد، کد گزارش ۱۳۰-۹۷.
۳۰. نامی، محمدحسن و محمد پور، علی (۱۳۸۹). بررسی هیدرو پللیتیک حوزه‌های غرب کشور، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه، ۱۴ : ۱۳۳-۱۶۲.
۳۱. نقشبندی، سارا و نقشبندی، نبات (۱۳۹۲). دکترین‌های حقوق بین‌الملل در خصوص بهره‌برداری از رودخانه‌های مرزی، اولین همایش ملی برنامه‌ریزی حفاظت، حمایت از محیط‌زیست و توسعه پایدار، همدان (دانشکده شهید مفتح).
۳۲. نورانی، محمود (۱۳۹۶). بحران آب و دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در غرب آسیا، تهران: اندیشکده‌ی راهبردی تبیین: <http://tabyin.senter.ir/۱۹۱۲۳>

۳۳. نیرومندر، فریبا و شهیدی، علی (۱۳۹۷) هیدرو پللیتیک که ایران و عراق و بهینه کردن مصرف آب‌های مشترک مرزی، فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی سیاست جهانی، ۷ (۲): ۲۳۳-۲۵۹.
۳۴. نصری، قدیر (۱۳۸۴). تأملی روش‌شناختی بر مکتب بافتار مفهوم منطقه‌ای امنیت، فصلنامه مطالعات راهبردی، پائیز: شماره ۲۹، ص ۵۸-۸۹.
۳۵. وزارت نیرو، معاونت آب و آبفا (۱۳۹۴)، سالنامه آماری آب کشور ۹۱-۱۳۹۰، تهران: دفتر برنامه‌ریزان کلان آب و آبفا.
۳۶. باری، سیاوش، اکبری، مرتضی (۱۳۹۵). نقش رودخانه‌های مرزی در روابط ایران و عراق.؛ مجله پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام، شماره‌ی ۱۸.

ب) منابع لاتین

۱. BULLOch, john and DarwishAdel (۱۹۹۳) , water wars: Futare coFlictsint Middeast.
۲. Bobrgjill (۲۰۰۵) , Liquid Assts: How Demographic Changes and water Management Policies Affect Freshwater Resoures , the RAND corporation.
۳. COLOMbos C.J.(۱۹۶۴) IntlIawoFisea, London.
۴. Classner ,M (۱۹۹۳) political geography ,Hobken.
۵. Engerer, Hella (۲۰۰۹). Security EconMics: DeFintionand capacity ",Economics of security warking paper۵ . Berlin: Economics of security.
۶. FalkenMark , M,W.۸ Widstrand, c(۱۹۸۹) ," Popula tion and water Resources: ADelicate Balance" population Bulletin, vol, ۴۱,No,۳:۱-۳۵.
۷. Smith A(۱۹۵۱) the conoMicuse of Thint, LRivery ,London, kiny.
۸. Salman ,s.M.a(۲۰۰۱) the Helsinki RULes, the inwater couresconvention and Berlin Rules: persPectives Ointernational water Law.

ج- تارنما، روزنامه

۱. باشگاه خبرنگاران جوان استان کرمانشاه (۱۳۹۴) ، سامانه گرمسیری یکی از بزرگ‌ترین پروژه‌های تاریخ ایران، کد خبر : ۵۴۲۸۱۲۷، ۱۳۹۴/۹/۲۵) ، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۰/۸/۲۰.
<http://www.ytc.news/۵۴۲/۱۲>
۲. پایگاه خبری انتخاب (۱۳۹۱) ، وزیر عراقی: ایران مانع سرازیر شدن ۴۹ رودخانه به عراق شده‌است، کد خبر: ۷۴۷۶۲، ۱۳۹۱/۶/۸ ، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۰/۴/۲۲
<http://www.entekhab.ir/Fa/news/۱۴۱۶۲>
۳. پایگاه خبری-تحمیلی پناه پرس (۱۳۹۴) ، سیروان کرمانشاه و ایلام را سیراب می‌کند کد خبر: ندارد نوشته‌شده در تاریخ ۱۳۹۴/۶/۱۷ ، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۰/۶/۱۰ قابل‌دسترسی در آدرس اینترنتی:

۴. پایگاه خبری-تحلیلی پاوه پرس (۱۳۹۶)، توضیحات ایده پور فرماندار پاوه به شکایت هوشیار زیباری وزیر امور خارجه عراق، کد خبر: ندارد ۱۳۹۶/۱۲/۱۸، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۰/۶/۲۸.

<http://www.pavehpress.ir>

۵. پایگاه خبری طبس نیوز (۱۳۹۶)، بحران آب و دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران در غرب آسیا، ۱۳۹۶/۴/۴، بازیابی شده (۱۳۹۷/۴/۹) <http://www.tabasnes.ir>

۶. پایگاه خبری سلامت نیوز (۱۳۹۵)، یک رود و چند کشور، کد خبر: ۷۹۳۹۹۶، ۱۳۹۵/۱/۱۹، بازیابی شده در ۱۳۹۷/۶/۵ <http://Salamat.News.Com/news/۱۷۹۶۹۶>.

۷. خبرگزاری ایرنا کرمانشاه (۱۳۹۵)، پایان یک عطش تاریخی، کد خبر ۵۵۸۶۳، ۱۳۹۵/۱۲/۲۳، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۰/۸/۲۰ <http://www.irna.ir/news/kerMansh-۵۵۸۶۳>.

۸. خبرگزاری ایسنا (۱۳۹۶)، افتتاح بلندترین تونل انتقال آب ایران با حضور وزیر نیرو، کد خبر ۶۹۹۵۰، ۱۳۹۶/۲/۸، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۰/۸/۲۰ <http://www.isna.ir/news/kerMansh-۶۹۹۵۰>.

۹. خبرگزاری صداوسیما (۱۳۹۸) افتتاح سدهای هیروی، شهدا، ازگله و تونل نوسود، کد خبر ۲۴۱۵۳۴۸، ۱۳۹۸/۲/۱۱ بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۰/۸/۲۰ <http://www.iribnews.ir/۰۰۸LE>.

۱۰. خبرگزاری فارس (۱۴۰۰) دیپلماسی آب و روایت‌ها، شماره ۱۴۰۰۰۲۰۲۰۰۰۳۴۰، ۱۴۰۰/۲/۴، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۰/۸/۷ <http://www.farsnews.ir/print-news/۴۰۰۰۲۰۲۰۰۰۳۴۰>.

۱۱. روزنامه اعتماد (۱۴۰۰)، عراق: ایران جلوی آب را بگیرد شکایت می‌کنیم، شماره ۵۰۲۳، کد مطلب ۲۸۲۱۶۰.

۱۲. روزنامه آفتاب یزد (۱۴۰۰)، اعتراض عراق به کاهش جریان آب از ایران، کد مطلب ۱۹۵۱۹۱، ۲۸۲۱۰۸.

۱۳. روزنامه فرهیختگان (۱۴۰۰)، جنگ آب جدی‌تر از جدال نفت، کد خبر ۵۳۴۲۸ نوشته‌شده در تاریخ ۱۴۰۰/۱/۲۵.

۱۴. روزنامه همشهری (۱۳۹۷) به عهدی در نیروگاه داریان، کد خبر ۲۷۴۱۶، نوشته‌شده در تاریخ ۱۳۹۷/۵/۲۷

گفت‌وگو و بازدید

کیانی، علیرضا (اردیبهشت ۱۳۹۶ الی مهرماه ۱۴۰۰)، گفتگو با: حسین آبادی، محسن، فتاحی، شهرام، گفتگو و نقل قول از برخی مقامات استانی و فرماندهان نظامی-امنیتی که به‌لحاظ امانت‌داری از ذکر نام آن‌ها خودداری می‌شود